

ISSN 2029–2236 (print)
ISSN 2029–2244 (online)
SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJOS
SOCIAL SCIENCES STUDIES
2010, 2(6), p. 299–311.

ĮRODINĖJIMO NAŠTA AR PAREIGA

Žilvinas Terebeiza

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Civilinio proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 2714 593
Elektroninis paštas z.terebeiza@lrv.lt

Pateikta 2010 m. kovo 1 d., parengta spausdinti 2010 m. birželio 2 d.

Anotacija. Lietuvos civilinio proceso teisės doktrinoje, teismų praktikoje, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse tradiciškai vartojama „įrodinėjimo pareigos“ sąvoka. Nors ši sąvoka yra prigijusi tiek Lietuvos civilinio proceso doktrinoje, tiek teismų praktikoje, šio termino vartojimo civiliniame procese pagrįstumas išlieka diskusijų objektu. Straipsnyje siekiama atsakyti į klausimą, ar „įrodinėjimo pareigos“ sąvokos vartojimas suderinamas su dispozityvumo bei rungimosi principais ir ar dėl specifinio procesinių teisinių santykių pobūdžio „pareigos“ sąvoka galėtų būti vienodai suprantama tiek materialiajame, tiek procesiniame prasme. Straipsnyje taip pat aptariama pareigos rūpintis proceso skatinimu ir draudimo piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis įtaka įrodinėjimo naštai. Atliktų tyrimų analizė rodo, kad šalies būtinumas (sunkumas) įrodyti aplinkybes, kuriomis ji remiasi, turi būti apibrėžiamas terminu „įrodinėjimo našta“, nes jis kur kas tiksliau atspindi aptariamo instituto teisinę prigimtį. Įrodinėjimo procese prievarta nebūdinga, nes pati šalis turi teisę apibrėžti, kokia apimtimi ji vykdys įrodinėjimo našta ir už šios teisės netinkamą įgyvendinimą procesinės sankcijos netaikomos. Proceso centruotumo ir draudimo piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis principai įpareigoja šalį proceso įstatymo nustatytais sąlygomis ir terminais įvykdyti įrodinėjimo našta, tačiau šių pareigų vykdymas neturi įtakos šalies teisei spęsti, kokia apimtimi vykdėti įrodinėjimo našta. Šalis, kuri nevykdys pareigos rūpintis proceso skatinimu ir (ar) pareigos procesinėmis teisėmis naudotis sąžiningai, jos atžvilgiu gali būti taikomos sankcijos, tačiau ne todėl, kad ji nesugebėjo tinkamai įvykdyti įrodinėjimo našta, o todėl, kad jos veiksmai, naudojantis įrodinėjimo teise, yra priešingi teisei.

Reikšmingi žodžiai: *civilinio proceso teisė, įrodinėjimo našta, įrodinėjimo pareiga, įrodinėjimo procesas.*

Įvadas

Neabejotina, kad įrodinėjimą reglamentuojančios teisės normos yra vienos svarbiausių tiek civilinio proceso teisėje, tiek ir kitose proceso teisės šakose. Tik pasitelkusios įrodinėjimo institutą šalys gali įrodyti savo reikalavimų bei atsikirtimų pagrįstumą, o teismas, atsižvelgdamas į šalių nurodytas aplinkybes bei aplinkybes pagrindžiančius įrodymus, nustatyti, ar tam tikros aplinkybės, susijusios su ginčo dalyku, egzistuoja ar neegzistuoja.

Lietuvos civilinio proceso teisės doktrinoje, teismų praktikoje, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse¹ (toliau tekste – LR CPK) tradiciškai vartojama „įrodinėjimo pareigos“ sąvoka. Nors ši sąvoka yra prigijusi tiek Lietuvos civilinio proceso doktrinoje, tiek teismų praktikoje, šio termino vartojimo civiliniame procese pagrįstumas išlieka diskusijų objektu. Kyla klausimas, ar „įrodinėjimo pareigos“ sąvokos vartojimas LR CPK yra teisiškai pagrįstas ir suderinamas su dispozityvumo bei rungimosi principais, kurių vaidmuo civiliniame procese ypač išryškėjo 2002 m. atlikus civilinio proceso reformą – priėmus naują LR CPK. Taip pat aktualus klausimas, ar dėl specifinio procesinių teisinių santykių pobūdžio „pareigos“ sąvoka galėtų būti vienodai suprantama tiek materialiaja, tiek procesine prasme. Teisingi atsakymai į išvardytus klausimus gali padėti atskleisti aptariamo instituto esmę ir jo atitiktį rungimosi bei dispozityvumo principams.

LR CPK įtvirtinti koncentruotumo ir draudimo piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis principai įpareigoja šalį proceso įstatymo suteiktomis teisėmis naudotis sąžiningai, rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu, rūpestingai ir laiku, atsižvelgiant į proceso eigą, pateikti teismui turimus įrodymus. Kyla klausimas, kokia apimtimi minėti principai veikia įrodinėjimo naštos vykdymą ir ar tokių pareigų įtvirtinimas neduoda pagrindo teigti, kad šalys turi pareigą įrodinėti. Nors LR CPK galioja jau gana ilgai, reikėtų pripažinti, kad minėtų klausimų analizei skiriama per mažai dėmesio, o tai lemia šio straipsnio aktualumą ir naujumą.

Šio mokslinio straipsnio tikslas – ištirti, ar teisiškai pagrįstas įrodinėjimo pareigos sąvokos vartojimas civiliniame procese. Taip pat atskleisti pareigos rūpintis proceso skatinimu ir draudimo piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis principo įtaką įrodinėjimo naštos vykdymui.

Mokslinio straipsnio objektas – įrodinėjimo naštos ir įrodinėjimo pareigos atskirties problema ir pareigos rūpintis proceso skatinimu bei draudimo piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis principo įtaka įrodinėjimo naštos vykdymui.

Siekiant įgyvendinti šio mokslinio straipsnio tikslą buvo taikomi sisteminės analizės, lyginamasis, lingvistinis, loginis, apibendrinimo, dokumentų analizės ir kiti teori-

1 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36-1340.

niai bei empiriniai mokslinio tyrimo metodai. Įvairių mokslinio tyrimo metodų taikymą lėmė pasirinktas tyrimo objektas.

Įrodinėjimo naštos vykdymo klausimai paprastai analizuojami didaktiniuose civilinio proceso teisės leidiniuose tiek, kiek reikalinga civilinio proceso teisės studijoms, detaliau nesigilinant į šio instituto esmę. Lietuvoje stinga teisinės literatūros, analizuojančios įrodinėjimo naštos ir jos vykdymo teorines ir praktines problemas, o to pasekmė – idėjų įvairovė, analizuojamos problematikos terminologijos neapibrėžtumas bei skirtingas įrodinėjimo naštos esmės bei turinio interpretavimas tiek didaktinėje literatūroje, tiek praktinėje teismų veikloje. Mokslinės doktrinos trūkumas lemia ir tai, jog sprendami pozityviosios teisės taikymo klausimus, susijusius su įrodinėjimo našta, teismai stokoja teorinio pagrindo, leidžiančio tiksliai suvokti įstatymų leidėjų ketinimus bei tikslus. Tai ir lemia šio straipsnio svarbą.

1. „Įrodinėjimo naštos“ ir „įrodinėjimo pareigos“ atskirties problema

„Įrodinėjimo pareigos“ sąvokos vartojimo šalininkai paprastai teigia, kad už šios pareigos nevykdymą šaliai gali būti taikomos sankcijos – priimamas nepalankaus sprendimas, todėl šalys turi pareigą įrodyti savo reikalavimus ar atsikirtimus. Pasak I. Rešetnikovos, įrodinėjimas yra šalių pareiga, nes už jos nevykdymą arba netinkamą įvykdymą gali būti taikomos sankcijos – priimamas nepalankus sprendimas. Kita vertus, šaliai nevykdant įrodinėjimo pareigos, teismas gali pasinaudoti proceso įstatymo suteikta teise reaguoti į tokį netinkamą šalies elgesį, t. y. laikyti, kad šalis pripažįsta ieškovo ieškinyje nurodytus reikalavimus nagrinėti bylą neatvykus šaliai ir kt.² M. Treušnikovo nuomone, civiliniuose procesiniuose teisiniuose santykiuose teismas yra vadovaujantis subjektas. Jis turi teisę siūlyti pateikti papildomus įrodymus bei jų reikalauti – vadinasi, jis vykdo prievartą. Atsižvelgiant į tai teigti, kad įrodinėjimo pareigos nevykdymas nėra užtikrinamas valstybės prievarta, negalima. Jeigu įpareigota šalis nepateikė įrodymų, kurie pagrįstų jos tvirtinamą faktą, teismas gali šį faktą atmesti kaip neegzistuojantį³. S. Kuryliovas įrodinėjimą taip pat laikė šalių pareiga ir pabrėžė, kad jos nevykdymas leidžia taikyti sankcijas, susijusias su nepalankia bylos baigtimi ir negalėjimu su tuo pačiu ieškiniu kreiptis į teismą antrą kartą⁴. A. Kleinmanas rašė, kad įrodinėjimas yra proceso dalyvių pareiga, kurios nevykdymas susijęs su įrodymų išreikalavimu ir nepalankiomis materialinėmis teisinėmis pasekmėmis, pavyzdžiui, ieškinio patenkinimu arba atmetimu⁵.

2 Rešetnikova, I. V. *Kurs dokazatelstvennogo prava v rossiiskom graždanskom sudoproizvodstve* [Course of evidence in civil proceedings in Russia]. Moskva: Norma, 2000, s. 154–155.

3 Treušnikov, M. K. *Sudebnye dokazatelstva* [Judicial evidences]. Moskva: Gorodec, 2005, s. 64.

4 Kurylev, S. V. *Osnovy teorii dokazyvaniya v sovetskom pravosuđii* [Fundamentals of the theory of evidence in the Soviet justice]. Minsk: BGU, 1969, s. 99–113.

5 Kleinman, A. F. *Noveišyje tečenyje v sovetskoj nauke graždanskogo processualnogo prava* [Recent trends in Soviet science of civil procedure]. Moskva: MGU, 1967, s. 23.

Taigi, „įrodinėjimo pareigos“ sąvokos vartojimas civiliniame procese bando mas pateisinti tuo, kad už šios pareigos nevykdymą šaliai gali būti taikomos procesinės sankcijos. Toks požiūris iš esmės sutampa su teisės teorijoje paplitusia nuomone, kad už pareigos nevykdymą turėtų būti taikomos sankcijos. Pasak A. Vaišvilos, „sankcija <...> yra būtinas kiekvienos teisės normos loginės struktūros elementas, nes sankcija yra garantas, kad teisių ir pareigų santykis būtų visiems vienodai privalomas. Be sankcijos ir jos taikymo nebūtų teisingumo vykdymo“⁶. Tačiau ar civiliniame procese už įrodinėjimo pareigos nevykdymą gali būti taikomos procesinės sankcijos. Manome, kad ne. Sankcija yra valstybės reakcija į teisei priešingą asmens elgesį⁷. Įrodinėjimo pareigos nevykdymas arba netinkamas jos vykdymas nėra teisei priešingas elgesys, suprantama, jeigu įrodinėjimo teise šalis naudojasi sąžiningai. Įrodinėjimas pirmiausia yra šalies teisė. Šią teisę ji gali įgyvendinti arba nuo jos įgyvendinimo susilaikyti. Tokių šalių elgesį lemia teisinių santykių, iš kurių kildinamas ginčas, teisinė prigimtis. Juk dauguma civilinio proceso tvarka nagrinėjamų ginčų kyla iš privatinės teisės reguliuojamų santykių, o jai būdingas šalių autonomijos principas, leidžiantis pačioms šalims, nepažeidžiant įstatymų, pasirinkti elgesio modelį. Pačios šalys yra materialųjų teisių šeimininkės ir gali spręsti, ar pasinaudoti joms suteiktomis įstatymo teisėmis, ar ne. Neabejotina, kad ginčo privatumas lemia ir proceso formą. Jeigu materialinių teisių santykių subjektams nėra ribojama galimybė laisvai disponuoti savo materialiosiomis teisėmis ir pareigomis, tai neturėtų būti ribojimų (prievartos) ir procesine tvarka ginant savo teises. Aiškinimas, kad šaliai tenka pareiga įrodinėti, o už jos nevykdymą gali būti taikomos sankcijos, iš esmės prieštarautų šalių dispozityvumo ir rungimosi principams. Tik dėl teisinio suinteresuotumo bylos baigtimi šalis patiria sunkumą įrodinėti. Reikėtų pritarti O. Baulino nuomonei, kad įrodinėjimo naštos vykdymo prievarta šalims ir kitiems byloje dalyvaujantiems asmenims negali turėti reikšmės daugiau negu jų suinteresuotumas bylos baigtimi, todėl prievarta neturi prasmės. Proceso dalyvis byloje gina savo materialinį interesą arba jo negina, o jokie kiti veiksniai, išskyrus suinteresuotumą byla, negali turėti įtakos jo procesinei veiklai⁸. Pasak L. Rozenbergo, įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklės nustatytos ne tam, kad būtų taikomos sankcijos už netinkamą jų vykdymą, o tam, kad šalys, būdamos tiesiogiai atsakingos už savo teisių gynimą, išvengtų nepalankaus sprendimo⁹. Taigi, būtent teisinis suinteresuotumas bylos baigtimi verčia šalis įrodinėti. Jeigu šalis nevykdys arba netinkamai vykdys našta įrodinėti, ji greičiausiai nepasieks norimo tikslo – laimėti bylą, tačiau tai nėra sankcija, o pačios šalies pasirinktų procesinių veiksmų nulemtas rezultatas.

Be to, aiškinant, kad nepalankus teismo sprendimas yra sankcija šaliai už įrodinėjimo naštos nevykdymą, galima padaryti klaidingą išvadą, kad materialinės teisinės pasekmės šaliai atsiranda ne dėl jos priešingų teisei veiksmų, įgyvendinant ar naudojantis

6 Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 270.

7 *Ibid.*

8 Baulin, O. V. *Bremia dokazyvanija pri razbiratelstve graždanskich del* [The burden of proof in the trial of civil cases]. Moskva: Gorodec, 2004, s. 91.

9 Rosenberg, L.; Schwab, H. K.; Gottwald, P. *Zivilprozessrecht*. 15. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 1993, p. 669–670.

materialinėmis subjektinėmis teisėmis, o dėl netinkamo procesinių veiksmų atlikimo. Tačiau nepalankus teismo sprendimas paprastai sukelia materialines teises pasekmes šaliai, kuri įgyvendindama ar naudodamasi materialinėmis subjektinėmis teisėmis nevykdė tam tikrų pareigų, t. y. valstybės prievartos priemonės (civilinės teisės sankcijos (pvz., žalos priteisimas, sandorio pripažinimas negaliojančiu ir pan.) taikomos šaliai ne dėl to, kad ji netinkamai vykdė įrodinėjimo našta, o todėl, kad jos veiksmai įgyvendinant ar naudojantis materialiaja subjektine teise yra priešingi teisei.

Kita vertus, įrodinėjimo naštos vykdymas gali ir neturėti įtakos bylos svarstymo rezultatui, t. y. šalis gali tinkamai įvykdyti įrodinėjimo našta, tačiau jos atžvilgiu gali būti priimtas nepalankus teismo sprendimas. Tai tik sustiprina poziciją, kad sankcija šaliai gali būti taikoma (priimamas nepalankus teismo sprendimas) ne dėl įrodinėjimo naštos vykdymo (nevykdymo), o dėl to, kad ji įgyvendindama ar naudodamasi materialinėmis subjektinėmis teisėmis, nevykdė tam tikrų pareigų.

Taigi, nesant įrodinėjimo pareigos įvykdymo garantijos – sankcijos, savaime yra pakankamas pagrindas įrodinėjimo pareigą laikyti ypatingu teisiniu reiškiniumi, kuris skiriasi nuo tradicinės pareigos sampratos. Vienodai suprantant pareigą materialiaja ir procesine prasme, galima padaryti klaidingą išvadą, jog pareigos sampratai neturi įtakos teisių santykių pobūdis. Civiliniame procese šalies teisės ir pareigos anaipol nesutampa su civiliniu materialiniu teisių ir pareigų suvokimu. Bylos faktinių aplinkybių įrodinėjimo sričiai nėra būdinga procesinė prievarta. Tik dėl teisinio suinteresuotumo bylos baigtimi šalis patiria našta įrodinėti.

Civiliniame procese vartojama „įrodinėjimo pareigos“ sąvoka savo turiniu yra artimesnė „būtinumui“, „sunkumui“. Viena vertus, tam, kad šalis įrodytų savo reikalavimų ar atsikirtimų pagrįstumą, ji susiduria su tam tikrais procesinio įstatymo numatytais sunkumais, t. y. šalis turi ne tik nurodyti aplinkybes, bet ir pateikti jas patvirtinančius įrodymus. Kita vertus, šalių dispozityvumo ir rungimosi principai leidžia šaliai pasirinkti jai priimtina savo teisių ar teisėtų interesų gynimo variantą. Už tokį pasirinkimą negali būti taikoma prievarta. Įrodinėjimo pareigą subjektas turi tik sau, ją vykdo vadovaudamasis savo interesais ir siekdamas asmeninės naudos. Šalies interesas, kurį sudaro siekis laimėti bylą, skatina šalį imtis visų galimų procesinių veiksmų, kuriais būtų įrodyti jos teiginiai dėl faktų ir aplinkybių¹⁰. Suprantama, jog dėl dispozityvumo principo galiojimo tokių veiksmų atlikimo priverstinai negali išreikalauti nei teismas, nei kita bylos šalis. Todėl manome, kad būtinumas šaliai įrodyti aplinkybes, kuriomis ji remiasi, turi būti apibrėžiamas terminu „įrodinėjimo našta“¹¹, nes jis kur kas tiksliau atspindi aptariamo instituto teisinę prigimtį bei, kaip teisingai pažymėjo V. Nekrošius, civilinio proceso principų – dispozityvumo, rungimosi – turinį, nes tik nurodo šaliai, kaip ji turi elgtis, norėdama, kad proceso baigtis jai būtų palanki¹².

10 Terebeiza, Ž. *Įrodinėjimo našta ir jos paskirstymas civiliniame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, p. 56.

11 Terminas „našta“ reiškia sunkumą. *Lietuvių kalbos žodynas* [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-01-10]. <<http://www.lkz.lt/startas.htm>>.

12 Nekrošius, V. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimo „Dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ teorinė ir praktinė analizė. *Justitia*. 2005, 3: 15.

Gana pagrįstą nuomonę aptariamam klausimui išdėstė ir V. Bronevičius, teigdamas, kad procesinės asmenų pareigos yra dvilypės: kai kuriais atvejais „pareigos“ terminas priartėja prie materialinėje teisėje vartojamo „pareigos“ termino reikšmės (pvz., asmuo turi pareigą vykdyti teismo sprendimą). Tokių pareigų nevykdant savanoriškai, pradedamas priverstinis vykdymas. Kita vertus, egzistuoja ir tokios pareigos, kurios vadinamos „procesine našta“. Tai būtinumas ką nors daryti ar nedaryti, kurio įgyvendinimas negali būti užtikrintas prievarta. Tačiau šalis turi paklusti, jei nori pasiekti sau naudingą rezultatą arba išvengti neigiamų procesinių pasekmių¹³. Panašios nuomonės laikėsi ir E. Vaskovskis, teigdamas, kad terminas „įrodinėjimo našta“ nėra tolygus terminui „įrodinėjimo pareiga“. Šalis, norėdama laimėti bylą, patiria aplinkybių nurodymo ir jas pagrindžiančių įrodymų pateikimo našta (sunkumą)¹⁴.

Kita vertus, pažymėtina ir tai, kad lotyniškos „onus probandi“ sąvoka vokiečių („*Beweislast*“), anglų („*burden of proof*“), rusų („*бремя доказывания*“), prancūzų („*charge de la preuve*“), lenkų („*ciężar dowodu*“), ispanų („*carga de la prueba*“), italų („*onere della prova*“) kalba¹⁵ reiškia „įrodinėjimo našta“.

Apibendrinus tai, kas išdėstyta, galima teigti, kad įrodinėjimo našta – tai šalies teisė ir būtinybė įstatymų nustatyta tvarka įrodyti savo reikalavimų ar atsikirtimų pagrįstumą, kurią lemia teisinis suinteresuotumas bylos baigtimi.

Gali kilti klausimas, ar procesinių sankcijų taikymas už tam tikrų įrodymų nepateikimą nėra pagrindas teigti, kad LR CPK įrodinėjimo „pareigos“ sąvokos vartojimas pagrįsta, nes už pareigos nevykdymą gali būti taikomos tam tikros valstybės nustatytos prievartos priemonės.

Iš tiesų civilinio proceso įstatymai numato teismo teisę įpareigoti dalyvaujančius byloje ir kitus asmenis pateikti įrodymus ir šio įpareigojimo vykdymą užtikrina procesinė sankcija – teismo bauda. Teisės doktrinoje yra pažymima, kad teismo bauda – tai procesinė teisinė sankcija, kurią teismas gali skirti byloje dalyvaujantiems asmenims, proceso dalyviams (liudytojams, ekspertams, vertėjams) ir kitiems asmenims už procesinių pareigų nevykdymą arba netinkamą vykdymą¹⁶. Baudos gali būti skiriamos tik LR CPK nustatytais atvejais (LR CPK 106 str. 1 d.). Pavyzdžiui, teismas gali skirti iki 1 000 litų baudą, jeigu dalyvaujantis byloje ar kitas asmuo per teismo nustatytą terminą neįvykdo reikalavimo pateikti rašytinį įrodymą ir nepraneša teismui apie tai, kad negalima jo pateikti dėl svarbių priežasčių (LR CPK 199 str. 6 d.). Teismo bauda gali būti skiriama ir asmenims, dėl kurių kaltų veiksmų neįvykdytas teismo reikalavimas pateikti turimus daiktinius įrodymus (LR CPK 206 str., 207 str.).

Akivaizdu, kad aptartais atvejais yra kalbama apie sankcijų taikymą asmenims už įstatyme numatytų teismo įpareigojimų nevykdymą arba netinkamą vykdymą. Tačiau

13 Broniewicz, W. *Postępowanie cywilne w zarysie*. Warszawa: Wydawnictwo prawnicze PWN, 1999, p. 111.

14 Vaskovskii, E. V. *Učebnik graždanskogo processa* [Civil Procedure textbook]. Moskva: Gorodec, 1996, s. 377.

15 *Žodynas* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-12-18]. <<http://isverstionline.com>>.

16 Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V. *Civilinio proceso teisė*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 360; Driukas, A.; Valančius, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 329; Mikelėnas, V., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras*. I dalis. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2004, p. 259.

paminėti atvejai neturi nieko bendra su įrodinėjimo našta (LR CPK 12 str., 178 str.). Juk procesinis įstatymas nustato sankcijas ne todėl, kad šalis įrodytų reikalavimų ar atsikirtimų pagrįstumą, t. y. ne tam, kad įrodymo našta būtų vykdoma, o tam, kad būtų tinkamai sprendžiami tam tikri procesiniai klausimai, išskylantys bylos nagrinėjimo metu. Kitaip tariant, dėl faktų, įeinančių į įrodinėjimo dalyką, nustatymo, nors tai ir prieštarautų šalies interesams. Galima daryti išvadą, kad tik tais atvejais, kai dalyvaujantys byloje asmenys, kiti proceso dalyviai nevykdo procesiniame įstatyme numatytų ir teismo nustatytų įpareigojimų, susijusių su įrodymų pateikimu, galima kalbėti apie realias šalių (kitų proceso dalyvių) procesines pareigas, kurių vykdymas garantuojamas valstybės prievartos priemonėmis.

2. Pareigos rūpintis proceso skatinimu ir draudimo piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis principo įtaka įrodinėjimo naštai

„Įrodinėjimo pareigos“ sąvokos vartojimo šalininkams gali kilti pagrįstas klausimas, ar procesiniame įstatyme įtvirtinti koncentruotumo bei draudimo piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis principai, įpareigojantys šalis laiku, rūpestingai ir sąžiningai naudotis procesinėmis teismėmis ir už šių pareigų nevykdymą taikant procesines sankcijas, nėra pagrindo teigti, kad vis dėlto šalis turi pareigą įrodinėti.

2.1. Pareigos rūpintis proceso skatinimu įtaka įrodinėjimo naštai

Teisės doktrinoje pagrįstai pabrėžiama įrodymų pateikimo laiku svarba¹⁷. LR CPK įtvirtinti koncentruotumo, ekonomiškumo, operatyvumo, draudimo piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis principai (LR CPK 7 str., 42 str. 5 d.) nedviprasmiškai įpareigoja dalyvujančius byloje asmenis sąžiningai naudotis ir nepiktnaudžiauti jiems priklausančiomis procesinėmis teisėmis, rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu, laiku nurodyti aplinkybes ir pateikti įrodymus, kuriais grindžiami jų reikalavimai ar atsikirtimai. Tokios procesiniuose įstatymuose nustatytos pareigos byloje dalyvaujantiems asmenims ir yra orientuotos į greitą bei operatyvų bylos išnagrinėjimą, o tai leidžia užtikrinti ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje 6 straipsnyje¹⁸ įtvirtintą asmens teisę, kad jo byla būtų nagrinėjama per įmanomai trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis. Įstatymų leidėjo poziciją patvirtina ir teismų praktika. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad visi dalyvaujantys byloje asmenys, siekdami nepažeisti kitų, ypač priešingų interesų turinčių, dalyvujančių byloje asmenų teisių ir interesų privalo savo procesinėmis teisėmis naudotis sąžiningai bei veikti taip, kad byla būtų išnagrinėta greitai ir teisingai¹⁹. Akivaizdu, kad asmuo bet kuria savo

17 Nekrošius, V., *supra* note 12, p. 18–19.

18 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987; 2000, Nr. 96-3016.

19 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 1 d. nutartis civi-

teise, taip pat ir teise įrodinėti privalo naudotis sąžiningai. Pasak U. Kalveito, šalys, vykdydamos įrodinėjimo našta, privalo elgtis taip, kaip to reikia rūpestingai ir greitai vesti civilinį procesą²⁰.

Priešingai nei 1964 m. CPK (toliau – 1964 m. CPK), kai proceso šalys įrodymų pateikimo našta be didelių suvaržymų iš esmės galėjo realizuoti prieš teismui išeinant į pasitarimų kambarį priimti sprendimo (1964 m. CPK 206 str.), pagal šiuo metu galiojantį LR CPK šalys turėtų pateikti įrodymus, pagrindžiančius ieškinyje ar atsiliepime nurodytas aplinkybes iki pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadijos pabaigos (LR CPK 42, 135, 226, 232 str.). Vėliau (pvz., teismo nagrinėjimo stadijoje) įrodymai gali būti pateikti tik išimtiniais atvejais, jeigu jų priėmimas neužvilkins (sprendimo priėmimo) bylos nagrinėjimo (LR CPK 181 str., 251 str.).

Naujai įtvirtinti civilinio proceso principai suponuoja visai kitokią įrodinėjimo naštos vykdymo teisinę reguliavimą, skatinantį pačias šalis rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu, laiku ir rūpestingai, atsižvelgiant į procesą eigą, pateikti teismui įrodymus ir argumentus, kuriais grindžiami jų reikalavimai ar atsikirtimai. Jei šalis nevykdo arba netinkamai vykdo našta įrodinėti, taip pažeisdama pareigą rūpintis proceso skatinimu, teismas turi teisę imtis tam tikrų procesinių priemonių – atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus. Taigi, galimos neigiamos procesinės teisinės pasekmės už pareigos rūpintis proceso skatinimu nevykdymą ir šalies suinteresuotumas bylos baigtimi verčia šalis proceso įstatymo nustatytomis sąlygomis ir terminais įvykdyti įrodinėjimo našta. Tačiau pažymėtina, kad pareiga rūpintis proceso skatinimu paprastai neturi įtakos įrodinėjimo naštos vykdymo turiniui. Dispozityvumo principas lemia, kad pati šalis turi teisę apibrėžti, kokia apimtimi ji vykdys įrodinėjimo našta, ir už šios teisės netinkamą įgyvendinimą procesinės sankcijos netaikomos.

Atsisakymą priimti pavėluotai pateiktus įrodymus laikant viena iš pareigos rūpintis proceso skatinimu nevykdymo pasekmių, kelia abejonių proceso įstatyme įtvirtinta sąlyga – jeigu įrodymų pateikimas neužvilkins bylos nagrinėjimo, suteikianti teismui teisę priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, kuri reikalauja detalesnio aptarimo. Kadangi proceso įstatymas nepateikia oficialaus „vilkinimo“ sąvokos apibrėžimo, teisės doktrinoje galima rasti įvairių ją aiškinančių teorijų: likusio proceso dalies vilkinimo teorija, viso proceso vilkinimo teorija, esminė proceso vilkinimo teorija²¹. Teisės doktrinoje pažymima, kad turėtų būti laikomasi viso proceso esminio vilkinimo teorijos. Pasak V. Mikelėno, turi būti esminis proceso vilkinimas, kuris turėtų būti vertinamas atsižvelgiant į tikėtiną proceso trukmę. Jeigu viso proceso trukmė tėra, pavyzdžiui, vienas mėnuo, pavėluotas įrodymų priėmimas, dėl kurio bylos nagrinėjimas gali užtrukti dešimt dienų, reikštų esminį bylos nagrinėjimo vilkinimą. Vien vilkinimo fakto konstatavimas, neat-

linėje byloje *R. B. v. P. B.* (bylos Nr. 3K-3-576/2008); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje *V. Kikalienė v. AB „Turto bankas“* (bylos Nr. 3K-3-999/2001).

20 Kallweit, U. *Die Prozeßförderungspflicht der Parteien und die Präklusion verspäteten Vorbringens im Zivilprozeß nach Vereinfachungsnovelle vom 3.* Frankfurt, 1983, p. 1.

21 Nekrošius, V., *supra* note 12, p. 19; Mikelėnas, V., *et al. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras.* II–III dalis, p. 16–18.

sižvelgiant į tai, kiek priėmus pavėluotai pateiktus įrodymus pailgėja bylos nagrinėjimo laikas – dešimčia minučių ar dviem mėnesiais, nesuderinamas su socialinio civilinio proceso idėja²². Tačiau ką reiškia „tikėtina civilinio proceso trukmė“ ir kokiais objektyviais kriterijais ją galima nustatyti, pamatuoti? Suprantama, galima paprasčiausiai teigti, kad tikėtina civilinio proceso trukmė (kaip įprasta) nustatoma atsižvelgiant į protingumo ir sąžiningumo principus. Tačiau akivaizdu, kad toks aiškinimas sudaro sąlygas teismui savaip interpretuoti „vilkinimo“ sąvoką, prisidengiant „tikėtina civilinio proceso trukmė“ ir ne visais atvejais tinkamai pasinaudoti įstatymo suteikta teise atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus. Proceso įstatyme numatyta išimtis priimti pavėluotai pateiktus įrodymus dažnai gali tapti bendrąja taisykle. Be to, LR CPK neįtvirtina mechanizmo, kuris leistų patikrinti, ar pavėluotai pateikti įrodymai yra pagrįstai priimti ir ar jų priėmimas nepažeidžia proceso operatyvumo bei ekonomiškumo principų. Akivaizdu, jeigu teismo teisė atsisakyti priimti vėliau pateiktus įrodymus priklauso nuo vertinamojo pobūdžio sąlygų, teismas, nenorėdamas, kad jo priimtas sprendimas būtų panaikintas aukštesnės instancijos teismo, paprastai pasinaudoja teise priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, įvertindamas tai, kad teismo proceso vilkinimas pats savaime nesukels teismui neigiamų teisinių pasekmių, o atsisakymas priimti pavėluotai pateiktus įrodymus gali būti priimto sprendimo panaikinimo pagrindas.

Nesigilinant į kitas proceso vilkinimą aiškinančias teorijas, reikia pažymėti, jog visoms joms yra bendra tai, kad jos nepasižymi aiškumu, konkretumu. „Vilkinimo“ sąvokos vartojimas *de facto* reiškia atsisakymą nustatyti aiškius ir skaidrius atsisakymo priimti pavėluotai pateiktus įrodymus pagrindus. Toks neapibrėžtumas bei galimybė teikti pavėluotai pateiktus įrodymus neretai gali pažeisti šalies, kuri rūpinasi proceso skatinimu, interesus ir susilpninti pasitikėjimą teismais bei visa teisine sistema ir sudaryti prielaidas pažeisti Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnį. Todėl manome, kad turėtų būti atsisakyta vertinamojo pobūdžio sąvokų, sudarančių prielaidas pažeisti proceso koncentruotumo, ekonomiškumo principus, vartojimo. Proceso įstatyme apibrėžti arba teismo nustatyti terminai, per kuriuos šalys turi įvykdyti įrodinėjimo našta, gali būti vieninteliai objektyvūs kriterijai, sprendžiant papildomai pateiktų įrodymų priėmimo klausimą. Šalis, kuri per įstatymo ar teismo nustatytą terminą nepateikė įrodymų, teismui turėtų būti *nustatyta pareiga*, o ne teisė atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, išskyrus atvejus, jeigu įrodymai negalėjo būti pateikti dėl objektyvių nuo šalies neprikalusančių priežasčių (nėra šalies kaltės).

Vis plačiau viešojoje erdvėje sklinda nuomonė, kad, siekiant išspręsti (tam tikrais atvejais) ilgos proceso trukmės problemą, reikia didinti teisėjų skaičių. Suprantama, kad, kompleksiskai vertinant aptariamą problemą, teisėjų skaičiaus didinimas galbūt ir padėtų sutrumpinti proceso trukmę, nes teisėjams tektų mažesnis krūvis. Tačiau, kaip teisingai pažymėjo V. Nekrošius, pirmiausia reiktų atsakyti į klausimą, ar pagrindinis teisėjo darbo įrankis – LR CPK – yra parengtas taip, kad būtų išnaudotos visos teisinės proceso pagreitinimo ir supaprastinimo galimybės. Jeigu pačiame įstatyme glūdi pato-

22 Mikelėnas, V., et al. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. II–III dalis, p. 18.

gios proceso vilkinimo galimybės ir ilgos jo trukmės priežastys, teisėjų skaičių galima didinti iki begalybės, tačiau problema nebus išspręsta²³.

2.2. Draudimo piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis principo įtaka įrodinėjimo naštai

Gali kilti pagrįstas klausimas, ar procesiniame įstatyme numatyta galimybė taikyti šaliai sankciją (paskirti baudą iki 20 000 litų, taip pat įpareigoti atlyginti kitai šaliai patirtus nuostolius) už nesąžiningai pareikštą nepagrįstą ieškinį (apeliacinį, kasacinį skundą) nėra pagrindas teigti, kad vis dėlto šalis turi pareigą įrodinėti. Iš tiesų LR CPK 95 straipsnis numato tokią galimybę, tačiau pažymėtina, kad tokioms pasekmėms atsirasti turi būti dvi būtinos sąlygos: šalies nesąžiningumas (piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis) ir ieškinio nepagrįstumas. Alternatyvus tokio pobūdžio sankcijų taikymo pagrindas – sąmoningas veikimas trukdant teisingai ir greitai išnagrinėti bylą. Taigi, nepagrįsto ieškinio pateikimas pats savaime nėra pagrindas taikyti proceso įstatyme numatytų sankcijų ir (ar) atlyginti kitai šaliai patirtus nuostolius. LR CPK 95 straipsnyje suteikta teise teismas galėtų pasinaudoti tik tuo atveju, jeigu būtų nustatytas nepagrįstą ieškinį pareiškusio asmens veiksmų neteisėtumas, t. y. akivaizdus teisės į teisminę gynybą (kaip ir kiekvienos kitos teisės) naudojimas ne pagal jos socialinę paskirtį. Tai reiškia, kad šaliai gali būti taikomos sankcijos ne todėl, kad ji neįrodė savo reikalavimų pagrįstumo, o todėl, kad jos veiksmai, įgyvendinant teisę į teisminę gynybą, kartu ir vykdamas įrodinėjimo našta, priešingi teisei. Aiškinimas, kad LR CPK 95 straipsnio paskirtis – užkirsti kelią nepagrįstų ieškinų (apeliacinių, kasacinių skundų) pateikimui, sudarytų prielaidas pažeisti teisminės gynybos prieinamumo, rungimosi ir dispozityvumo principus. Teisę į teisminę gynybą, jos prieinamumą garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija (30 str.), dėl to asmens įgyvendinama teisė į teisminę gynybą gali būti laikoma piktnaudžiavimu tik išimtiniais atvejais, kai tokia teise naudojamosi akivaizdžiai ne pagal jos socialinę paskirtį, darant žalą kitiems asmenims²⁴.

Išvados

1. Nesant įrodinėjimo pareigos įvykdymo garantijos – sankcijos, savaime yra pakankamas pagrindas įrodinėjimo pareigą laikyti ypatingu teisiniu reiškiniu, kuris skiriasi nuo tradicinės pareigos sampratos. Bylos faktinių aplinkybių įrodinėjimo sričiai nėra būdinga procesinė prievarta. Tik dėl teisinio suinteresuotumo bylos baigtimi šalis patiria našta įrodinėti. Todėl būtinumas (sunkumas) šaliai įrodyti aplinkybes, kuriomis ji remiasi, turi būti apibrėžiamas terminu „įrodinėjimo našta“, nes jis kur kas tiksliau atspindi aptariamo instituto teisinę prigimtį.

23 Nekrošius, V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 54.

24 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 4 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Oruva ir Ko“ v. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Mažeikių rajono skyrius (bylos Nr. 3K-3-224/2005).

2. Proceso koncentruotumo bei draudimo piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis principai įpareigoja šalis proceso įstatymo nustatytais sąlygomis ir terminais įvykdyti įrodinėjimo našta. Tačiau dispozityvumo principas lemia, kad pati šalis turi teisę apibrėžti, kokia apimtimi ji vykdys įrodinėjimo našta, ir už šios teisės netinkamą įgyvendinimą procesinės sankcijos netaikomos. Galimų neigiamų procesinių pasekmių riziką turi įvertinti pati įrodinėjimo našta patirianti proceso šalis.

3. „Vilkinimo“ sąvokos vartojimas LR CPK *de facto* reiškia atsisakymą nustatyti aiškius ir skaidrius atsisakymo priimti pavėluotai pateiktus įrodymus pagrindus ir sudaro prielaidas pažeisti proceso operatyvumo bei ekonomiškumo principus. Proceso įstatyme apibrėžti arba teismo nustatyti terminai, per kuriuos šalys turi įvykdyti įrodinėjimo našta, gali būti vieninteliai objektyvūs kriterijai sprendžiant papildomai pateiktų įrodymų priėmimo klausimą. Šalies, kuri per įstatymo ar teismo nustatytą terminą nepateikė įrodymų, atžvilgiu teismui turėtų būti nustatyta *pareiga*, o ne teisė, atsisakyti priimti pavėluotai pateiktų įrodymų, išskyrus atvejus, jeigu įrodymai negalėjo būti pateikti dėl objektyvių, nuo šalies nepriklausančių priežasčių (nėra šalies kaltės).

Literatūra

- Baulin, O. V. *Bremia dokazyvanija pri razbitelstve graždanskich del* [The burden of proof in the trial of civil cases]. Moskva: Gorodec, 2004.
- Broniewicz, W. *Postępowanie cywilne w zarzysie*. Warszawa: Wydawnictwo prawnicze PWN, 1999.
- Driukas, A.; Valančius, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
- Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987; 2000, Nr. 96-3016.
- Kallweit, U. *Die Prozeßförderungspflicht der Parteien und die Präklusion verspäteten Vorbringens im Zivilprozeß nach Vereinfachungs-novelle vom 3*. Frankfurt. 1983.
- Kleinman, A. F. *Noveišyje tečenyje v sovetskoj nauke graždanskogo processualnogo prava* [Recent trends in Soviet science of civil procedure]. Moskva: MGU, 1967.
- Kurylev, S. V. *Osnovy teorii dokazyvanija v sovetskom pravosudii* [Fundamentals of the theory of evidence in the Soviet justice]. Minsk: BGU, 1969.
- Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V. *Civilinio proceso teisė*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.
- Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36-1340.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje R. B. v. P. B. (bylos Nr. 3K-3-576/2008).
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje V. Kikalienė v. AB „Turto bankas“ (bylos Nr. 3K-3-999/2001).
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 4 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Oruva ir Ko“ v. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Mažeikių rajono skyrius (bylos Nr. 3K-3-224/2005).
- Lietuvių kalbos žodynas* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-12-18]. <<http://www.lkz.lt/startas.htm>>.
- Mikelėnas, V., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras*. I da-

- lis. Bendrosios nuostatos*. Vilnius: Justitia, 2004.
- Mikelėnas, V., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Justitia, 2005.
- Nekrošius, V. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimo „Dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ teorinė ir praktinė analizė. *Justitia*. 2005, 3.
- Nekrošius, V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002.
- Rešetnikova, I. V. *Kurs dokazatelstvennogo prava v rossiiskom grazhdanskom sudoprovizvodstve* [Course of evidence in civil proceedings in Russia]. Moskva: Norma, 2000.
- Rosenberg, L.; Schwab, H. K.; Gottwald, P. *Zivilprozessrecht*. 15. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 1993.
- Terebeiza, Ž. *Įrodinėjimo našta ir jos paskirstymas civiliniame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.
- Treušnikov, M. K. *Sudebnyje dokazatelstva* [Judicial evidences]. Moskva: Gorodec, 2005.
- Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004.
- Vaskovskii, E. V. *Učebnik grazhdanckogo processa* [Civil Procedure textbook]. Moskva: Gorodec, 1996.
- Žodynas* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-12-18]. <<http://isverstionline.com>>.

BURDEN OF PROOF IN CIVIL PROCEDURES

Žilvinas Terebeiza

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The duty of the burden of proof has been traditionally used in the legal doctrine of the civil procedure, court practice, and in the Code on Civil Procedure of the Republic of Lithuania. This concept is firmly established in both the legal doctrine of civil procedure and in court practice; however, the legitimacy of using the duty of the burden of proof in civil procedure processes remains the object of discussion. The study aims to assess if the usage of the concept is compatible with party disposition and competition principles, and if the understanding of the concept is the same under substantive and procedural law due to the specific nature of the legal procedures. The article also addresses the influence on the burden of proof of the duty not to hinder the implementation of the civil procedure process and the prohibition to abuse the procedural rights. The analysis shows that the requirement for the party to provide sufficient evidence in support of its position must be defined by the concept of the “burden of proof”. The use of coercion in the averment procedure is rare, because each party has the right to define the extent of the realization of the burden of proof duty, while procedural sanctions are not imposed for the improper usage of the burden of proof. The duty to make the process as efficient as possible and the prohibition to abuse the procedural rights obligates the parties to satisfy the duty of the burden of proof based on procedural laws; nevertheless, the exercise of this duty does not impact the right for the party to decide the extent to which the burden of proof must be exercised. The party, which creates obstacles for*

the civil procedure process or does not adhere to the procedural rights, might face sanctions. The sanctions might be imposed not because the party failed to fulfil the “duty” of the burden of proof, but because the actions of the party, while fulfilling this duty, were unlawful.

Keywords: *civil procedure, burden of proof, averment duty, averment process.*

Žilvinas Terebeiza, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros lektorius, daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: įrodinėjimo teisė civiliniame procese, civilinio proceso teisė.

Žilvinas Terebeiza, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Civil Procedure, lecturer, doctor. Research interests: averment right in civil procedures, civil procedure.